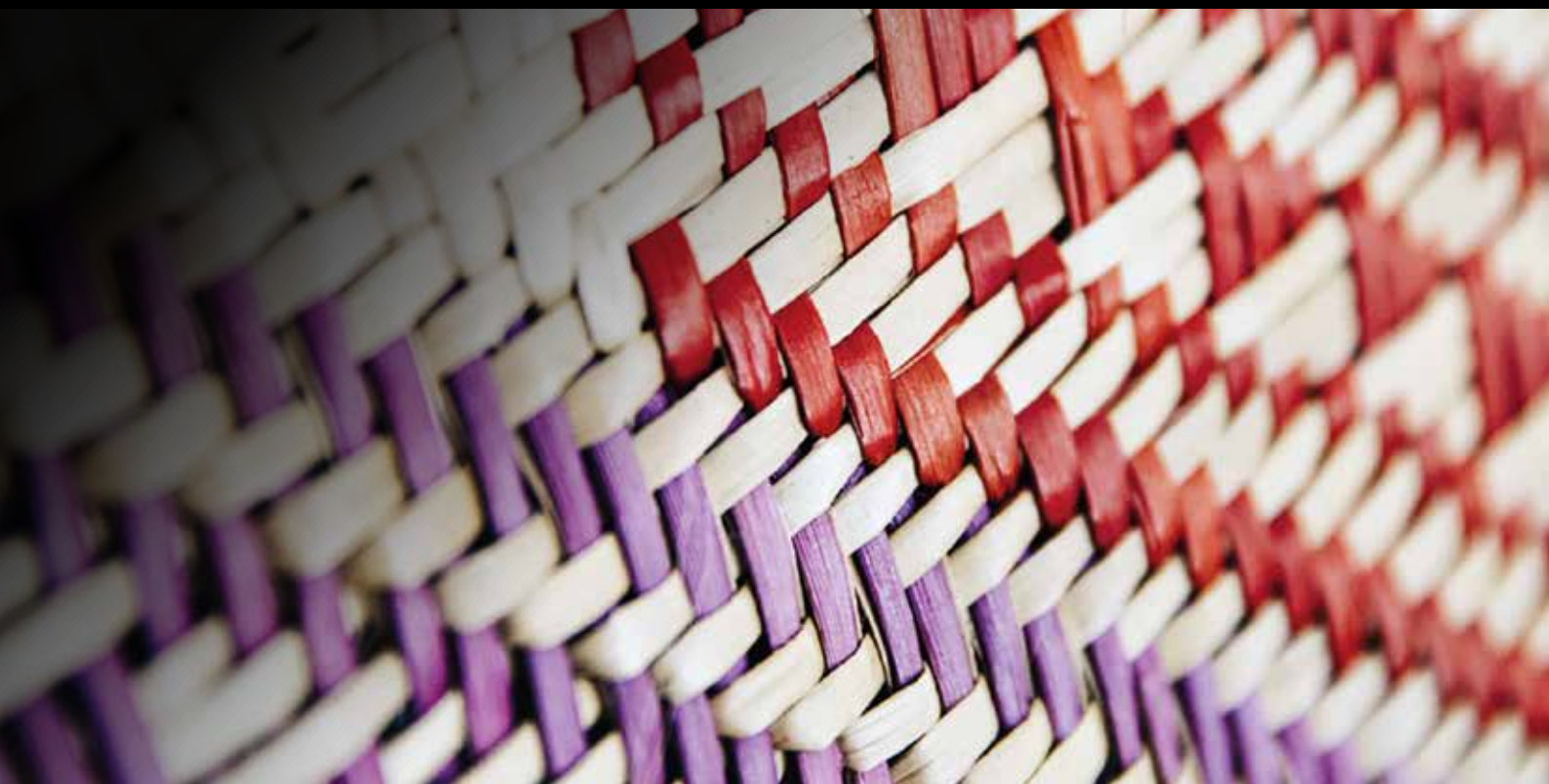

AUCKLAND PLAN 2050

KUPU'I TOHI

Kupu'i tohi.....	2
He Mihi	4
Okalani he taimi ni.....	6
Okalani – 'i he ta'u e 30 ka hoko mai.....	8
Kau mai ke tau fengāue'aki.....	10
Mo'ui lelei mo e tukufakaholo 'a e kakai Māori	12
Ko ho'i 'api mo e ngaahi feitu'u kehe	14
Fakafaingofua 'o e fefononga'aki	16
'Atakai mo e ngaahi tuku fakaholo fakafonua	18
Faingamālie mo e ngaahi fakakaukau fo'ou.....	20
Palani fakalakala	22
Ngaahi Fehu'i	30

© 2018 Fakataha tokoni 'a Okalani

Siulai 2018

Palani 'a Okalani, Potungāue fekumi mo e fokotu'utu'u

Fakataha tokoni 'a Okalani (2018). Palani 'a Okalani ki he 2050 – Fakaauliliki

ISBN 978-1-98-856426-5 (Print)

ISBN 978-1-98-856427-2 (PDF)

Ko e Palani 'a Okalani ki he 2050 na'e fakahoko he 'aho 5 'o Sune 2018.

Ko e tohi ko eni 'oku ne tuku atu e fakaauliliki 'o e Palani 'a Okalani 2050 mei Sune 2018. Katakaki 'o fakatokanga'i ange ko e palani ko eni 'oku tuku atu he comiputa ko ia 'oku kei malava pe ke liliu fakataimi. Ko ia e ma'u atu e fakamatala ko eni mei he initaneti 'I he Palani 'a Okalani, www.theaucklandplan.govt.nz.

HE MIHI

Tērā tō waka te hoea ake e koe i te moana o te Waitematā kia ū mai rā
ki te ākau i Ōkahu.

Ki reira, ka mihi ake ai ki ngā maunga here kōrero, ki ngā pari
whakarongo tai,
ki ngā awa tuku kiri o ōna manawhenua, ōna mana ā-iwi taketake mai,
tauīwi atu
E koro mā, e kui mā i te wāhi ngaro, ko Tāmaki Makaurau tā koutou i
whakarere iho ai,
ki ngā reanga whakaheke, ki ngā uri whakatupu – ki tō iti, ki tō rahi.
Tāmaki – makau a te rau, murau a te tini, wenerau a te mano.
Kāhore tō rite i te ao.

Tō ahureinga titi rawa ki ngā pūmanawa o mātou kua whakakāinga ki
roto i a koe.
Kua noho mai koe hei toka herenga i ō mātou manako katoa. Kua ūhia
nei mātou e koe ki te korowai o tō atawhai,
ki te āhuru o tō awahi,
ki te kuku rawa o tō manawa. He mea tūturu tonu whakairihia,
hei tāhuhu mō te rangi e tū iho nei,
hei whāriki mō te papa e takoto ake nei.
Kia kōpakina mātou e koe ki raro i te whakamarumarū o āu
Manaakitanga.

E te marae whakatutū puehu o te mano whāioio,
e rokohanga nei i ngā muna, te huna tonu i ō whāruarua i ngā hua e
taea te hauhake i ō māra kai,
i ngā rawa e āhei te kekerihia i ō pūkoro. Te mihia nei koe e mātou.

Tāmaki Makaurau, ko koe me tō kotahi i te ao nei, nōku te māringanui
kia mōhio ki a koe,
kia miria e te kakara o te hau pūangi e kawē nei i ō rongō.
Ka whītiki nei au i taku hope ki ngā pepehā o onamata, ki ōku
tūmanako mō āpōpō
me ōku whakaritenga kua tutuki mō te rā nei. Tāmaki Makaurau,
tukuna tō wairua kia rere.

Tuku ke taki ko e 'e ho'o vaká ki he ngaahi vai 'o Waitematā pea mo e hakenga 'o Ōkahu
 'I ai, ke tau fekita ai mo e mo'unga, fakatatau ki he ngaahi kupu'i lea kuo fai fekau'aki mo e feitu'u ni
 'I ai ke tau fekita mo e ngaahi tapatapa'i mo'unga kuo nau fanongo ki he ngaahi fele mo e fafa 'o e taimi,
 Ko e vaitafe ku ne fufulu 'a e ngaahi kakai 'o mu'a kuo nau ha'u
 Pea pehe foki kia nautolu kuo fā'ele'i mai kimui ni
 Kia kinautolu kuo nau hiki atu mei he maama ko eni ki he maama kaha'u,
 Ko Okalani ko e tuku fakaholo ia kuo tuku atu kia kinautolu kuo muimui mai, ko ho'o hako - ko e muimui
 taha ia, kae neongo ia, ko e lelei taha eni 'o ko e. Okalani - 'ofaanga 'o e lau afe, iloa he lau teau, lotokovi
 'e lau afe.

Ko e taha ko e pe 'i mamani.

Ko ho'o faka'ofa'ofa kuo tuku hulu ia 'i he mafu mo e atamai 'o kinautolu 'oku ui ko 'api. Kuo ke hoko ko
 e makatu'u kuo langa ai emau misi. Kuo ke kofukofu'i kima'utolu 'i ho'o 'ofa,
 'ave atu kinautolu ki ho'o manava'ofa, ki he mafu 'o homa'u mo'uianga. 'Oku taau pe mo ho'o tu'unga,
 Ko e tupu'anga ko e 'oku mau tu'uaki. Fakakoloaaki kinautolu ho'o anga'ofa.
 Koe tu'unga fakalaka fakatekinolosia kuo ke hoko ki ai
 Kuo ne hino'i e tokolahi ke nau fekumi ki he ngaahi maka koloa 'i ho'o nima, Ko e fua 'oku kei toli mei ho'o
 ngaahi fale koloa.
 Pea pehe foki ki he ngaahi ma'uanga mo'ui 'oku kei ma'u mei ho'o ngaahi kekeke, fakamālō lahi atu.

Okalani 'oku ke tu'u toko taha 'i mamani, pea 'oku ou fiefia heeta fe'iloaki, hono manongi 'o e 'ea kuo ta
 fekita ai ko ko e pe,

Teu pukepuke ko e mo e palomesi 'o e aneafi, mo e faka'amu ki 'a pongipongi pea mo e ngaahi palani 'o e
 'aho ni.

Okalani tuku ho'o laumālie ke puna.

Okalani he 'aho ni

Tāmaki Makaurau, ko e hinga fakamāori ia 'o Okalani, a ia ko hono 'uhinga ko Tāmaki 'oku fiema'ua he tokolahi. Ko e hinga ni 'oku ne tuku mai 'a e puipuitu'a ki hono mohu koloa, pea pehe ki he ngaahi tu'unga lelei 'i he tau, ngaahi hala lelei, pea pehe foki ki hono mohu me'akai (kelekele mou'i ki hono ngoue'i 'o e ngaahi 'akau tu'ufonua) 'a ia na'a ne tohoaki'i aki ai e kau Māori, pea pehe foki ki he kakai kehe na'a nau nofo'i e fonua.

Ko ia ko e kakai 'e 1.66 miliona 'oku nau 'osi nofo'i 'a Okalani. 'I he ta'u e 30 ka hoko ma'i 'e lava ke tupu eni 'aki ha kakai e toko 720,000 nai ki he 2.4 miliona

Ko e tupu ko eni 'oku tatau pe ki he ngaahi matakali kehe pea pehe ki honau ngaahi 'ulungaanga fakafonua taki taha, mo e tupu 'i he kakai matu'otu'a ange 'o fakatatau ki he ngaahi to'u iiki ange.

Ko e tokolahi 'o e kakai 'oku nau 'ofa 'i Okalani ko e uhi ko e lahi 'o e faingamālie ke nau mau famili pea mo fakalele pisinisi pe ma'u ngāue lelei.

Ko e ngaahi matakali kehekehe mei he ngaahi feitu'u kehe kuo nau hiki mai 'o mauanga mo'ui 'i Okalani pea kuo nau fakatupu ha kakai kehekehe.

Ko e ngaahi atakai fakaenatula 'o Okalani kuo ne tuku mai ha founa mo'ui faka'ofa'ofa mo makehe ki he kakai 'oku mo'ui ai. A ia 'oku fakatatau ki he mo'ui lelei mo e toonga mo'ui 'o hono kakai.

Ko Okalani 'oku kau mo ia he feitu'u fika 'uluaki 'i Nu'usila 'i he fefakatauaki. 'Oku tanaki Okalani e peseti 40 ki he pa'anga hū mai fakatahataha 'a e fonua pea 'oku makatu'unga eni 'i he toko lahi 'o Okalani 'a ia 'oku malava ai ke tohoaki'i mai e ngaahi kakai taleniti mo fie ngāue ke langa hake ai e ekonomika. Ko e kakai toko lahi 'oku nau fo'ou ki Nu'usila 'oku nau fili ke nau nofo 'i Okalani ko e uhi ko e lahi e faingamālie ngāue pea mo e ngaahi faingamālie fakapa'anga.

Ka ko e hoko hoko atu 'oku mau amanaki e tupu lahiange 'a Okalani, ko ia 'oku totonu ke tau fakapapu'i 'oku tau kau kotoa he monu ku tuku mai mei he ngaahi tupu fakasosiale, fakaekonomika pea pehe ke mou kau mai ki he mo'ui fakakomuniti pea mo sivilaise.

Ngaahi palopalema 'e tolu 'oku fēpaki mo Okalani

Ko e palani 'a Okalani 2050 ko eni 'oku faka'asi mai ai e ngaahi founga ngāue e tolu tene fakatupu ai ha palopalema e ngaahi taumu'a ki he Okalani:

1. Ko e tupu vave 'a e tokolahi 'a e kakai mo hono ngaahi palopalema

- Ko e tupu ko eni 'oku fakalalahi ai e fie ma'u ki ha ngaahi langa, sevesi mo ha feitu'u ataata. Ko ia 'oku fakaefiefi ki he komiuniti, 'ataakai, fale nofo'anga, pea peheē foki ki he ngaahi hala. Ko e ngaahi ngāue ko ia ku fai e sio ki ai ke langa hake 'a e tupu ko eni 'oku ke lava 'o fai aki 'a e ngaahi founga fakapa'anga motu'a. 2: Ko e hono vahevahenga lelei 'a e tupu/tu'umālie ki he tokotaha taki taha 'i Okalani.
- Ko e ola lelei 'o Okalani 'oku kau ia 'i hono vahevahe lelei 'o e ngaahi tupu/monū pe ko e ma'uanga pa'anga 'a Okalani.

2. Ko e hono vahevahenga lelei 'a e tupu/tu'umālie ki he tokotaha taki taha 'i Okalani

- Koe tokolahi 'o e kakai 'o Okalani 'oku nau nofo tu'umālie, ka 'i he taimi tatau 'oku lahi mama'o 'a e ngaahi faikehekehe mei he tu'umālie ki he masiva, tautau tefito ki he ngaahi 'elia fakasiokalafi taki taha.
- 'I he ngaahi matakali kehekehe mo e to'u kehekehe 'oku hā mai e ngaahi faka'ilonga tatau fekau'aki mo e ngāue 'oku nau fai, pa'anga 'oku nau ma'u, ako pea pehe foki ki henau mo'ui fakasino pe mo'ui lelei.
- Ko e hiki 'o e totongi nofo'angā 'oku ne taofi 'e fakalalakaka e kakai tokolahi 'o Okalani.

3. Fakasi'isi'i 'a hono faka'ulik'i 'o e 'ataakai

- Ko e ngaahi 'ataakai fakanatula 'o Okalani 'oku ne tohoaki'i e kakai.
- Ka neongo e feinga mo e ngāue kuo fai kuo 'osi uesia pe 'a e 'ataakai ia 'o Okalani mei he ngaahi ngāue 'i he kuohili, pea mo e tupu vave 'a e tokolahi 'a e kakai pea pehe foki ki he fēliliu'aki 'o e 'eā (climate change).
- Ko e palopalema mahu'inga 'e ua te na lava 'o uesia 'a e fakalalakaka ko ia 'o e 'ataakai: ko e tupu e fonua, pea mo e fēliliu'aki e eā (climate change).

Ko e palani 'a Okalani 2050 na'e fokotu'u he feitu'u taki taha e 20 pea mo e taumu'a e 37 ke fakasi'isi'i e ngaahi palopalema ko eni 'i he ta'u e 30 ka hoko mai, ke fakatupu ha mo'ui fo'ou ki he taumu'a e ono kuo fokotu'u he poate.

Okalani – ‘i he ta’u e 30 ka hoko mai

‘Oku anga fēfē ‘e palani

Ko e palani ‘a Okalani 2050 ‘oku ne tuku mai ‘a e ngaahi fakamatala fakalūkufua fekau’aki mo e ngaahi, palopalema e tolu ‘oku tau fehanga hangai mo ia, pea pehe foki ki he ngaahi founa ke tau solova’aki e ngaahi palopalema ko eni ‘i he ta’u e 30 ka hoko mai. ‘Oku ne fakakau mai ai ‘a e taumu’a pe makakoloa ‘oku fa’u ‘aki ‘a e laumālie ‘o e ngāue fakataha, pea fakafou mai ai ‘a e ngaahi kautaha ngāue ‘oku nau kaungā kau mai ki hono fa’u ‘o e kaha’ú.

Ko e palani ko eni ‘oku kau ai e ola ngāue ‘e ono, ‘a ia ‘oku ‘asi atu he fakatata ka hoko mai. ‘Oku ‘asi ai ‘a e ngaahi olá pea pehe foki ki he ngaahi fokotu’utu’u ngāue ke ma’u ai ha kolo ko Okalani ‘oku faka’amua ‘e he toko taha Okalani.

Ko e fokotu’utu’u ngāue ko eni ‘oku ‘asi ai ‘a e founa e tupu mo liliu ai ‘a Okalani he ta’u e 30 ka hoko mai. ‘Oku fakakau mai ki heni ‘a e ngaahi taumu’a ‘oku fai ki ai e feingā, pea pehe foki ki he ngaahi palani mo e laó fekau’aki mo e tupu ‘a e kakaí ‘a ia ‘oku hā he Auckland Unitary Plan.

Ko e tohi ko eni ‘oku fakamamafa ia ki he ngaahi palopalema ‘i Okalani ‘a ia ‘oku asi ‘i he ‘elia taumu’a ‘e ono pea pehe ki he fokotu’utu’u ki he fakalalaka.

Makakoloa ‘o e palani ‘a Okalani 2050

Ko e palani ‘a Okalani 2050 ‘oku ne fakataha ‘i mai ‘a e toko taha kotoa ki he feitu’u ko ia ‘oku tau ui ko e Tāmaki Makaurau Okalani. Ko e:

Atawhai

‘Ofa, Loto fakatōkilalo

Kotahi

Mālohi makatu’unga ‘i ho tau
faikehekehe

Auaha

Fou, fakatupu fo’ou

Pono

Faitotonu

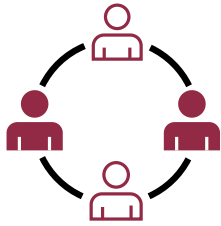
Taonga tuku iho

Fanau ‘o e kaha’u

NGAAHI OLA

Ko e taumu'a 'o e palani

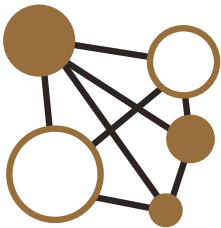
Kau mai ke tau
fengāue'aki

Mo'ui lelei mo e ngaahi tuku
fakaholo 'o e kakai Māori

'Api mo e ngaahi
feitu'u kehe

Fakafaingofua 'o e
fe'aluaki

Fakafaingofua 'o e
fe'aluaki mo e tuku
fakaholo fakafonua

Faingamālie mo e
ngaahi fakakaukau fo'ou

Fokotu'utu'u ki he fakalalakākā

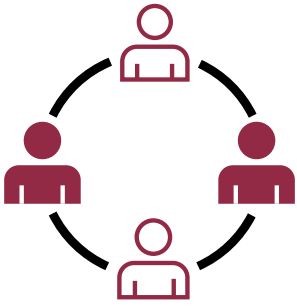
Founga 'e tupu ai 'a Okalani mo
liliu ai 'i he ta'u e 30 ka hoko mai,
pea pehe foki ki he ngaahi pēteni
ki he tupu mo e fakalalakaka 'o e
kakai

Founga 'e 20

Founga ke ma'u ai e ola

Elia 37 'oku kau mai

Founga ngāue ke ma'u ai e ola

KAU MAI KE TAU FENGÂUE'AKI

Ko e toko taha Okalani kotoa pe tene ma'u e faingamālie ke kau mai ki hono ngāue'i 'a e tupu lelei taha.

Ko e hā 'a e ola – pea ko e hā hono māhuinga?

'Oku vave 'a e tupu 'a Okalani pea pehe foki ki he ngaahi liliu fakasosiale - pea 'e hoko hoko atu ai pe.

'I he 'alu 'a e taimi kuo lahi 'a e tupu 'o e ngaahi matakali kehekehe 'i hotau kakai pea pehe foki ki he ngaahi tuku fakaholo kehekehe, ngaahi tu'unga kehekehe 'i he sosaieti, pea mo e to'onga mo'ui neongo pe ko e fefine pe tangata, polio, pe mo'ui lelei, neongo pe 'oku nau nofo 'i 'uta pe kolo, pe 'i he motu taau taha.

Ko e ngaahi fai kehekehe ko eni 'oku ne omai ai 'a e ngaahi founga mo'ui kehekehe, tui kehekehe pea pehē foki ki he ngaahi fiema'u kehekehe, tautautefito ki he ngaahi sevesi, koloa, pea pehe foki ki he ngaahi fiema'u mei he pule'anga fakatemokalate mo e sivile.

'Oku fakapapau'i 'oku ongo'i he tangata mo e fefine Okalani 'oku nau ma'u ha mo'ui fiefia 'oku fiema'u ke tau ako e ngaahi me'a kehekehe 'oku mahu'inga ki he toko taha taki taha mo tau mahino'i mo vahevahe 'a e ngaahi hisitolia taki taha. Ko e founga eni te tau lava ai 'o nofo mo mo'ui fakataha 'i he melino mo e fe'ofa'ofani, pea mo tau fengāue'aki ki he kaha'u.

He 'ikai ke fakalalakaka 'a Okalani kae oleva ke ongo'i 'e he tokotaha Okalani 'oku kau mai ke tau fengāue'aki fakataha ki he sosaieti ko eni. Ko ia te tau lava 'o a'usia 'a e ngaahi taumu'a ko eni aki e ngaahi founga ko eni:

- Fakamahu'inga'i 'a e tuku fakaholo 'o e kakai Māori 'i Okalani
- Faka'ilonga'i mo fakamahu'inga'i 'a e mo'ui faka sosiale mo e ngaahi tuku fakaholo kehe
- Fokotu'utu'u ke langa hake e komiuniti
- Ke tau poupu'u a hotau ngaahi taki fakavahenga mo e kau aleapau.

Ke hokohoko atu 'a e mo'ui mo e ngaahi ngāue 'a e tokotaha fakafo'ituitui kotoa 'i Okalani 'oku totonu ke ma'u 'e he tokotaha Okalani kotoa pe 'a e faingamālie tatau. Ko ia 'oku totonu ke tau fakakau 'a e kakai ke nau ongo'i 'oku nau kau mai ki he ngāue pea mo e feohi'anga 'a e sosaieti.

Ko ia ke tau fou 'i ha hala totonu 'a ia 'e ma'u ai 'e he tokotaha kotoa 'a e faingamālie tatau ke tau vahevahe lelei 'i he monū 'o Okalani.

'Oku anga fēfē etau a'usia 'a e taumu'a ko eni:

TU'UTU'UNI	'ELIA 'OKU FAI KI AI E TAUMU'A
<p>Tu'utu'uni 1 Fakakau mai 'a e toko taha kotoa pe 'i Okalani ke nau ongo'i 'oku tau fengāue'aki</p> <p>Tu'utu'uni 2 Fakalelei 'e mo'ui lelei 'a e toko taha Okalani kotoa aki 'a e fakasi'isi'i 'a e fakatamaki pea pehe foki ki he fiema'u faingamālie</p>	<p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 1 Fokotu'u ha ngaahi feitu'u 'oku malu ma'ae kakai ke nau feohi fiefia'i he laumālie 'o e feohi fakakomiuniti pea pehe foki ki he mo'ui fakasivilaise.</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e aumu'a 2 Fakahoko ha ngaahi sevesi ngāue mo e feitu'u fakapule'anga 'o fakatatau ki he ngaahi feima'u fakasosiale, pea mo e tuku fakaholo 'a e kakai.</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 3 Fengāue'aki ke pou pou'i e ngaahi komiuniti mo langa hake tupu he mamani liliu vave ko eni.</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 4 Fakamahu'inga'i mo fakakakato 'a e te Tiriti o Waitangi / the Treaty of Waitangi he ko e tupu'anga ia 'o e ngaahi tuku fakaholo taau taha 'o Okalani.</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 5 Fakamahu'inga'i, pea mo fakafēohi pea mo e ngaahi matakali kehekehe mo ako mei henau ngaahi tukufakaholo.</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 6 Fakalahi 'e ngaahi invesimeni 'i he fonua ke ne tokoni'i 'a e ngaahi komiuniti masivā mo langa hake 'a e mo'ui ko ia 'a e kakai ko eni, ko e taha ia 'a e ngaahi fiema'u lahi taha.</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 7 Fakatokanga'i e ngaahi elia ki he tafakatata, tuku fakaholo fakafonua, sipoti pea mo hono langa hake 'a e mo'ui ko ia 'a e kakai.</p>

1. Hange ko e ngaahi, 'apiako, paaka pea mo e ngaahi falemahaki pe senita ki he mo'ui lelei.

MO'UI LELEI MO E NGAAHI TUKU FAKAHOLO 'O E KAKAI MĀORI

Ko e ngaahi tukufakaholo mo e 'ulungaanga'i fakafonua 'o e kau Māori 'i Okalani 'oku hoko ia ko ha me'a ke ne faikehekehe'i ai 'a Okalani mei ha toe fonua- 'oku ne fakatupu 'a e fakalalakaka ki mu'a 'a e toko taha Māori kotoa pe pe'a'oku toe hoko foki koe tokoni lahi ki he fakalalakaka 'a Okalani fakalukufua.

Ko e hā 'a e ola – pea ko e hā hono māhuinga:

Koe kakai Māori ko e kakai tupu'a ia 'o Aotearoa Nu'usila, pea ko e ta'u aki eni 'e 1000 tupu 'a enau nofo'i 'a e Tāmaki Makaurau Okalani.

'Oku polepole 'aki 'e Okalani 'a 'enau fai kehekehe mei ha to e fonua- 'a ia na'e fou 'aki 'a e ngaahi lao 'o e Te Tiriti o Waitangi pea ohi 'aki 'a e ngaahi 'ulungaanga fakafonua 'a e kakai Maori ne nau mu'a mai ki he fonua. 'Oku fakamamafa'i aki e Te Tiriti 'o Rangiratanga 'o e Hapū 'o Okalani pea pehe foki ki he Iwi, pea mo e vā 'a e kakai Tāmaki Makaurau mo e kekelele Tāmaki Makaurau.

'I he kuongá ni, kuo 'asi mai ha ngaahi liliu lahi 'o tupu pe mei he tokolahi 'a e kau matakali Maori kehekehe 'i Tāmaki Makaurau. Ko e peseti eni 'e 12 'o e kakai 'o Okalani 'oku pehe ko e kau Māori, ia 'oku fakafuofuo ko e kakai ia 'e 160,000 fakakatoa. Pea ko e vaeua 'o e peseti e 12 ko eni 'oku nau si'isi'i hifo 'i he ta'u 25 pea ko e vahe tolu 'o eni 'oku nau ta'u si'isi'i hifo 'i he ta'u 15.

Ko e tangata Māori 'oku nofo 'I Okalani ko e:

- Ko e hapū/iwi 'o Tāmaki Makaurau, 'oku 'iloa ia ko e Mana Whenua, pea
- 'A kinautolu 'oku 'ikai ke nau kau he kulupu, Tāmaki Makaurau mana whenua, 'a ia 'oku ui ko e Matawaka.

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e tokoni lahi 'a e kakai Māori ki he langa fakalalakaka 'a Okalani, pea mo e tupulekina 'o e ngaahi ola mo e fokotu'u fakakaukaufou 'oku fai:

- Poupou'i ke fakaloto lahi 'a e toko taha Māori
- Vahevahe lelei e ngāue 'i he kau Māori pea pehē foki ki he ngaahi matakali kehe
- Fakakau mai e ngaahi makakoloa pea mo e ngaahi tuku fakaholo 'o e kau Māori ki he palani filii ke fai pea pehe ki ha ngāue ka fai.

Ko e ngaahi poupou mo e vahevahe ko eni mei he kau Māori e fakatupulekina ai 'a e feinga ko eni ki ha lelei fakasosiale, fakafonua, fakaekonomika pea pehe foki ki he lelei 'a e 'ataakai.

'Oku anga fēfē hono a'usia 'a e ngaahi taumua ko eni?

TU'UTU'UNI	'ELIA 'OKU FAI KI AI 'E TAUMU'A
<p>Tu'utu'uni 1 Fakalelei 'a e mo'ui lelei 'o e tokotaha Māori</p> <p>Tu'utu'uni 2 Fokotu'u mo poupou'i ha ngaahi pisinisi 'e kamata e ha tokotaha pe ko ha kulupu Maori</p> <p>Tu'utu'uni 3 Fakailonga'i mo ngāue'aki e ngaahi ola 'o e te Tiriti o Waitangi</p> <p>Tu'utu'uni 4 Faka'al'iali e ngaahi maka koloa mo tuku fakaholo 'o e kau Māori 'i Okalani</p>	<p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 1 Poupou mo hinoi'i 'a e ngaahi taumu'a mo e fiema'u 'o e fanau/tamariki pea pehe ki he famili/whānau</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 2 Ke langa hake 'a e ngaahi Marae ki ha tu'unga te nau lava ai 'o fakalelei tau'atina pe</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 3 Ke fakakau mai e Rangatahi ki he ngaahi tu'unga fakataki, 'i he va'a 'o e ako mo e ola 'o e ngāue.</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 4 Poupou'i 'a e ngaahi famili Māori tu'umalie</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 5 Fakalakalaka e Mana Whenua Rangatiranga he ngāue'i 'a e Mana 'o e ngaahi 'ulu'i famili/whenua 'oku nau 'ulumotu'a 'i honau ngaahi hako</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 6 Fakakau mo faka'ilonga'i 'a e ngaahi tuku fakaholo 'o e kau Māori pea mo poupou'i e Te Reo Māori ke tupu</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 7 Ke faka'asi mai e Mana 'o e fanau/whenua Mātauranga pea mo e ngaahi makakoloa 'o e kau Māori 'i he taumu'a 'a Okalani</p>

KO'API MO E NGAAHI FEITU'U KEHE

Ke mo'ui 'o e tangata Okalani mo malu 'ene nofo 'i hono nofo'angā pea mo mo'ui lelei, pea toe lelei pea mo e ngaahi feitu'u 'i tu'a he 'api nofoanga.

Ko e ha 'a e taumu'a – pea ko e ha hono māhuinga?

'Oku pau ke fakakaukau lelei 'a Okalani ki ha founga 'e lava ai 'o ma'u ha ngaahi nofo'anga malu mo totongi faka'atu'i maae kakai.

Ko e tu'unga 'oku 'i ai e ngaahi fale nofoanga he taimi ni 'oku ikai ke lava 'e he kakai 'o totongi. Pea fakatatau ki tu'u 'a mamani 'oku lolotonga kau 'a Okalani he fonua mamafa taha ai 'a e totongi fale, neongo pe koe fakatau 'api pe lisi. 'Oku toe kau foki 'a Okalani ia he feitu'u mamafa taha 'i Nu'usila ki he nofo. Ko e tupu 'o e mahu'inga 'o e ngaahi fale mo e fale nofo totongi 'oku fakatupu ai e palopalema 'a e nofo 'i ha fale 'ikai taau mo ha nofoanga. Ko ia ku fakatupu ai e loto mamahi pea au pe ki he kakai e niihi ku nau mohe he ve'e hala.

'Oku pau pe foki ke lahi 'a e ngaahi me'a 'oku fakakau mai ki hono langa 'o e ngaahi 'api ni, 'o hange ko hono langa fakavavevave 'o e ngaahi 'api ni, ko e mahu'inga 'o e ngaahi me'a langa pea pehe ki he kalasi 'api 'oku langa. Pea toe tanaki ki ai 'a e founga ki hono ma'u 'o e kekelele pea mo e mahu'inga fakapa'anga 'a hono langa pea mo hono fakakakato fakalao 'o e langa ha 'api nofo'anga.

Ko ia 'oku totonu ke fai ha vakai ki he elito 'o e ngaahi tafa'aki kehekehe 'o e langa 'o ha fale nofo'anga. Fakakau ki ai mo e pule'anga lolotonga pea pehe ki he kau langa, tokotaha ma'u 'api, pea mo e kakai 'oku nau hū pa'anga ki he ngāue pea mo e kau lisi, pea pehe ki he kau ngāue 'oku nau fakatupu e ngaahi palani, pea mo e ngaahi kupu kehekehe pe 'oku nau kau mai ki he kautaha fale ke tau fengāue'aki fakapotopoto fakataha ki he ngaahi taumu'a ko eni.

Ko ia 'oku mahu'inga aupito 'a e malu fakapa'anga ko ia 'o e tokotaha lisi. Ke fakapapau'i na'a 'oku lakaange ki he kakai ke nau lisi 'i ha nau fakatau'api, pea mo 'i ai ha founga ngāue lelei ki he kakai 'o Okalani 'oku nau lisi 'api.

Fakakau ki ai 'a e mo'ui lelei 'o e toko taha lisi 'i ha 'api.

Ko e ngāue 'e fiema'u ke fai ki he ngaahi me'a ni 'e fiema'u ha ngaahi fakakaukau fo'ou mo ha founga ngāue fo'ou.

Ko Okalani ko e feitu'u ia 'oku tau nofo, ngāue mo vainga ai. Ko e ngaahi feitu'u fakapule'anga 'oku fakakau ki ai e ngaahi feitu'u vainga 'a e fanau, feitu'u fai'anga sipoti pea pehe foki he ki he ngaahi hala pule'anga, mo e loto kolo. Pea pehe ki he ngaahi feitu'u plazas mo e ngaahi 'elia 'i he vaha'a fale pule'anga.

Ko ia 'i he hokohoko atu ke tupu 'a hotau kakai 'i Okalani, 'oku pau ke tau fakakakato e ngaahi fiema'u 'o e kakai ki ha ngaahi feitu'u fakapule'anga fe'unga. Ko ia he ko e ngaahi feitu'u ni ko ha hokonga ia 'o hotau ngaahi 'api nofo'anga mo 'etau to'onga mo'ui, ko ia 'oku totonu ke fakaasi mai e ngaahi me'a ni 'i hono fou 'a e ngaahi feitu'u

fakapule'angā ni ke tuha mo taau mo e kakai 'oku nau nofo 'i he feitu'u ni pea pehe ki he ngaahi to'u kehekehe mo tu'unga kehekehe 'o e kakai ni.

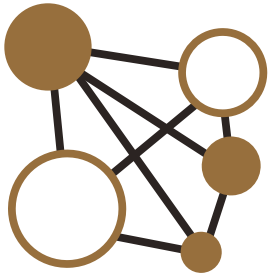
Ko e taimi 'oku fai ai ha sio ki ha feitu'u makehe, pea e fai leva 'a e ngāue makehe ia ki ai. Ka 'i he lau ko ia 'a e kau langa-fale ko e ngaahi feitu'u ni 'oku nau pou'ou'i e lelei mo e mo'ui fakalukufua 'o etau nofo.

'Oku anga fēfē ke tau ausia 'a e ngaahi taumu'a ko eni:

TU'UTU'UNI	'ELIA 'OKU FAI KI AI E TAUMU'A
<p>Tu'utu'uni 1 Fakatupu ha palani ngāue ke matu'u'aki 'a e tupu vave 'a e kakai 'o Okalani</p> <p>Tu'utu'uni 2 Fakatupu ke lahi e ngaahi 'api nofo'anga ke fakatatau mo e fiema'u 'o e kakai 'oku nofo 'o Okalani</p> <p>Tu'utu'uni 3 Liliu ki he fakatau 'api ke fakapapau'i 'e malu mo lelei fakapa'anga ki he tokotaha kotoa</p> <p>Tu'utu'uni 4 Fakakakato e ngaahi feitu'u fakapule'anga kotoa ke fakakau ki ai ha feitu'u pau ke lava e tokotaha kotoa 'o ngāue'aki 'i he feitu'u kotoa pe.</p>	<p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 1 Fakatupu ke lahi mo lelei e ngaahi fale nofoanga 'oku teuteu ke langa mo filifili mei ai</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 2 Fakalahi 'e ngaahi founa ngāue ke fili mei ai e kau lisi 'api mo tokoni ki honau malu'i tautau tefito ki he kakai 'oku nau faingata'a'ia</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 3 Fakalelei e ngaahi 'api kuo li'aki pea langa ke lisi</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 4 Fakapa'anga mo poupou'i e ngaahi ngāue pea mo e langa 'o e kau Māori</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 5 Fakatupu ha ngaahi feitu'u ki he kaha'u</p>

FAKAFaingofua 'O E FEFONONGA'AKI

Kakai Okalani ke nau fēfononga'aki ki ha ngaahi feitu'u kehekehe, 'oku malu mo tolonga.

Ko e hā 'a e ola – pea ko e hā hono māhuinga?

Ke tau ma'u ha mo'ui 'oku mohu mo fakalalakaka ki mu'a 'oku mahu'inga ke fakafaingofua e fefononga'aki, tautau tefito ka ko e fefononga'aki ki he ngāue, ako, maheni, feohianga pea mo e falemahaki. Ke fakahoko e ngaahi palani ko eni kuo pau ke fakangofua 'a e founga fefononga'aki 'a e kakai, pea pehe foki ki he fefakatau'aki mo e ngaahi sevesi kehe ku fakahoko 'i Okalani pea pehē ki he Nu'usila pea mo mamani lahi.

Ke hoko 'a Okalani ko ha kolo 'oku fakafaingofua ai e fefononga'aki, pea ke lava e tokotaha kotoa pe neongo honau ta'u, pe tu'unga fakaēsino, ke nau fe'alu'aki ma'ama'a mo malu.

Ko e ngaahi palani ngāue ko eni ki he fefononga'aki 'oku mahu'inga ia ki he hono langa hake 'o Okalani. Tautau tefito ki he ngaahi langa fakalalakaka ko kuo fakahoko he ta'u e 20 kuo hili, kae neongo e tupu 'o e kakai 'o Okalani 'oku tau hanga atu ki he ngaahi palopalema lalahi.

Ko e ngaahi fili na'e fai 'i he kuohili na'e fakahoko ia makatu'unga he tokosi'i 'a e lau kakai pea mo e ngaahi saliate misisni taau taha. Ka kuo hokohoko 'a e tupu e kakai 'o Okalani pea mo e fakamamafa ki hono fakatupu ha ngaahi ngāue ki he ngaahi feitu'u ko eni pea mo fakatupu ai e hiki 'o e mahu'inga ke fakalelei mo fakalahi e ngaahi hala pule'anga ke fakatatau mo e fie ma'u.

Na'e fai ai ngāue lahi ko hono faka'osi'osi 'a e ngaahi hala motoway pea pehe ki hono fakahoko e ngaahi hokohokonga ki he fefononga'aki. Pea 'i he konga kimu'i mai kuo kamata ke fai ha sio ki hono langa 'a e ngaahi hala ki he fefononga'aki 'i he pasikala.

Kae neongo e ngaahi langa fakalalakaka ko eni 'oku kei 'i ai pe 'a e ngaahi palopalema mei he ngaahi palani na'e fai ki mu'a. 'Oku kei 'i ai pe 'a e konga lahi 'o e kakai 'o Okalani 'oku 'ikai ke 'i ai hanau fili 'i he enau founga fefononga'aki, he 'oku kei 'i ai pe 'a e ngaahi vāha'i hala ku fasi'i mo faingata'a he ngaahi hala lahi.

Kae neongo ia kuo tuku mai he Pule'anga fakatahatah pea pehe ki he Okalani Council 'a e ngaahi palani ngāue ke solova aki e ngaahi palopalema ko eni. Ko e palani ngāue ko eni 'oku ui ia ko e Auckland Transport Alignment Project. Ko e founga ngāue ko eni 'oku fakamamafa ia ki hono ngāue'aki pe 'a e ngaahi hala lolotonga, kae tautau tefito ki he ngaahi hala 'oku lahi ai e ngaahi palopalema pea mo lahi ai 'a e fie ma'u ki he fēfonongaanga.

Kuo fakalahi mai 'a e pa'anga kuo tuku mai mei he totongi tukupau fakavahe pea pehe ki he ngaahi tokoni fakapa'anga mei he va'a 'o e National Land Transport Fund, 'a ia tene fakavave'i ai e ngāue ku fie ma'u lahi ke langa hake ai e founga fefononga'aki. Ko e pa'anga ko eni ke vahevahe fakatatau ia ki he ngaahi fie ma'u taki taha, tautau tefito ki he ngaahi ngaahi hala 'oku nau fie ma'u lahi taha. Ko ia kuo pau ke vahevahe lelei e totongi ko eni ki he pule'anga fakatahatah, Auckland Council pea pehe ki he ngaahi sekitoa tautaha.

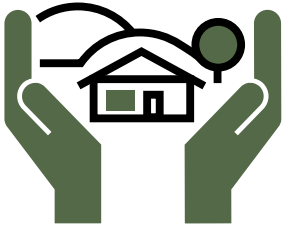
Ko ia, 'oku mahu'inga aupito ke lava 'a e ngaahi palani ko eni ke liliu mo e taimi. Ko e ngaahi sekitoa ki he fefononga'aki kuo hā mai ai e ngaahi liliu lahi tautau tefito ki he fakalalakaka fakatekinolosia. Ko ia 'oku mahu'inga ki he ngaahi palani ko eni ke fakafaingofua ki he ngaahi liliu ko eni ka hoko mai he kaha'u.

Ko e hā e founga ke tau ausia ai e ngaahi taumu'a ko eni:

TU'UTU'UNI	'ELIA 'OKU FAI KI AI E TAUMU'A
<p>Tu'utu'uni 1 Ke fakalelei e founga fēfononga'aki 'a e kakai, pehe ki he ngaahi hū koloa ki he ngaahi feitu'u kehekehe mo e sevesi kehekehe</p> <p>Tu'utu'uni 2 Fakalalakaka 'a e faingamālie ke fēfononga'aki ki he mo'ui lelei, fiefia mo e tupulekina 'a Okalani</p> <p>Tu'utu'uni 3 Fakalahi e malu mo malu'i e 'ataakai</p>	<p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 1 Faka'aonga'i lelei e ngaahi halanga me'alele 'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 2 Fakapa'anga mo solova e ngaahi palopalema oku fēhangahangai mo e fēfononga'aki</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 3 Fakalahi 'e ngaahi lelei 'e ma'u mei he tekinolosia fēfononga'aki</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 4 Fakakau e lue, mo e heka pasikala pea pehe foki ki he heka pasi 'i he fili 'a e kau Okalani</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 5 Ngāue lelei 'aki 'a e kelekele mo e fēfononga'aki</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 6 Liliu ki he founga fēfononga'aki 'oku malu ange pea mo fakasi'isi'l e fakatamaki mo e mate he hala</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 7 Fokotu'u ha founga fēfononga'aki 'oku tolonga mo lelei</p>

'ATAKAI MO E NGAARI TUKU FAKAHOLO FAKAFONUA

Ke tauhi e kitautolu nofo Okalani 'a hotau 'ataakai pea mo tau tokanga'i hotau ngaahi 'elia fakanatula he ko ho tau koloa tukufakaholo¹ fakalukufua ki he ngaahi to'utangata'a ka hoko mai.

Ko e hā 'a e ola – pea ko e hā hono māhuinga?

Ko ho tau 'ataakai ko e 'elito ia 'o etau mo'ui. 'Oku kau ia he konga mahu'inga ki hotau sosaieti, ekonomika pea pehe foki ki he tukufakaholo hotau fonua. Ko e 'ataakai fakanatula ko e konga lahi ia 'o e feitu'u mo e faka'ilonga 'o Okalani. Ko e huitu'a ia 'o e sosaieti, ekonomika pea pehe foki he tukufakaholo fakafonua. 'Oku kau e 'ataakai ia he konga lahi 'o etau mo'ui lelei, 'o fakafou mai he 'ea 'oku tau manava 'aki pea pehe ki he vai 'oku tau inu mei ai.

Ko e 'ataakai fakanatula 'o Okalani 'oku 'ikai ko ha 'api pe ki he ngaahi kakai 'o Okalani ka 'oku lahi mo e ngaahi monumanu 'oku nau nofo 'i he ngaahi 'ataakai fakanatula 'I Okalani.

Pea ko e ngaahi 'ataakai fakanatula ko eni 'oku kau mo ia he tukufakaholo 'o Okalani – a ia 'oku tukufakaholo e 'ea, fonua, pea mo e vai, ngaahi monumanu fakanatula, mo'unga, pea pehe ki he ngaahi fonua fakahisitolia. Ko e 'ataakai fakanatula kuo hoko ko ha taulani ki he ngaahi tukufakaholo mei he toutangata ki mu'a. Pea pehe ki he ngaahi komuniti he taimi ni.

Ko hono malu'i mo to tokonga'i 'o e ngaahi 'ataakai fakanatula 'o Okalani ko ha ngāue mamafa mo mahu'inga eni ki he kakai 'o Okalani.

Pea 'oku toe fakaangeange ange 'i he lahi 'a e tupu 'o e kakai 'o Okalani, he 'oku toe lahi ange 'a e fiema'u fakakomesiale, ngoue, pea pehe ki he ngaahi misini 'oku tokoni ke fakalahi'aki hotau ekonomika.

Neongo e ngaahi feinga ke malu'i mo tuplekina ho tau 'ataakai, 'oku kei lahi pe 'a e ngaahi palopalema 'oku tupu mei he ngāue 'a e tangata. 'Oku tupunga e ngaahi palopalema ko eni mei he:

- Ngāue mo e fili 'o e kuo hili
- 'Ikai ke lava e ngaahi me'a ngāue 'o matu'uaki e ngaahi palopalema 'o e lolotonga ni
- Ngaahi fili 'o e kakai 'i he enau mo'ui faka'aho.

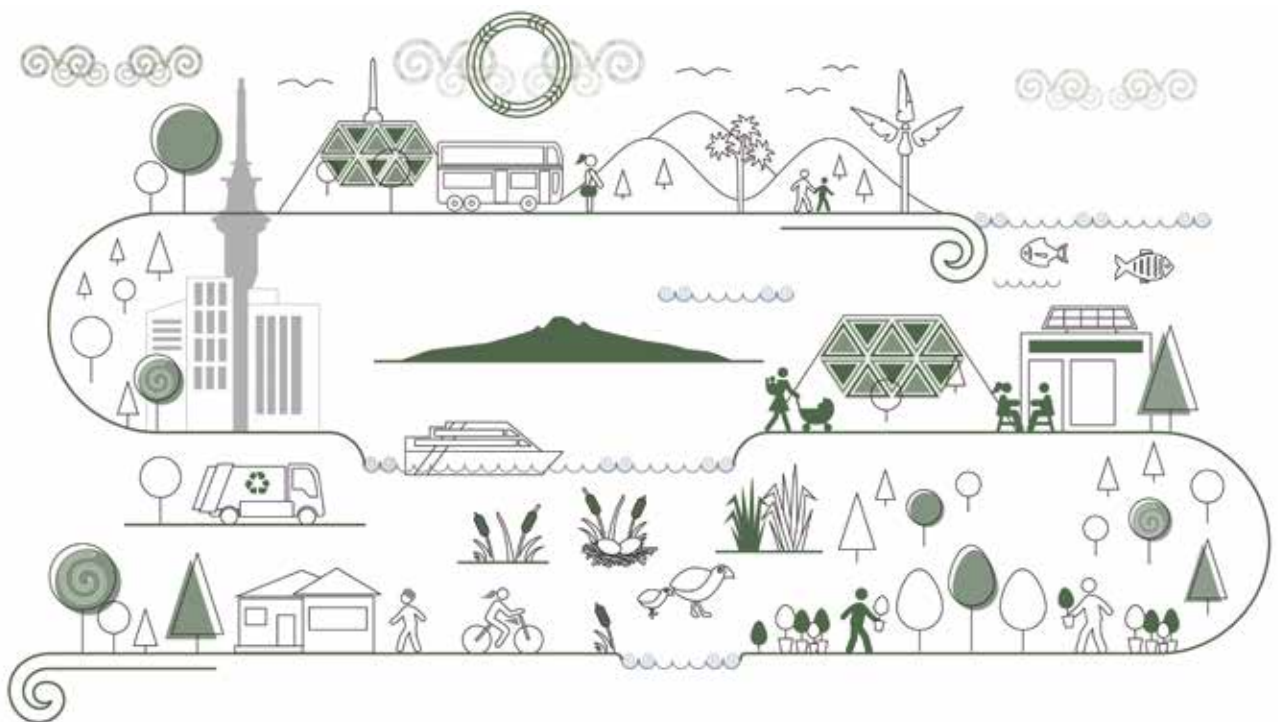
'Oku 'i ai m o e ngaahi palopalema fo'ou 'oku fie ma'u ke fai ki ai ha vakai. Kuo kamata ke kau 'a e ngaahi afā, 'ea pea mo e lā'a vela ko e me'a faka'aho 'i hotau mo'ui. Tanaki ki ai 'a e fēliuliu'aki 'a e ea 'a ia 'oku tau fēao mo ia he taimi ni e toe fakalalahi ange mo fakatu'u tamaki ange, pea mo fakafaingata'a'ia'i 'a e mo'ui e kakai.

Ko ia 'oku tonu ke tau ngāue leva ke fakasi'isi'i e ngaahi fakatokanga mo e fakatamaki ki he kakai 'o Okalani mo hono tuku fakaholo.

1. 'Ulungaanga fakafonua, feitu'u mo e me'a fakafonua, ngaahi me'a ngāue fakamea'a kuo tuku fakaholo, mei he toutanga ki he toutanga

Ko e ha e founga ke tau ausia ai e ngaahi taumu'a ko eni:

TU'UTU'UNI	'ELIA 'OKU FAI KI AI 'E TAUMU'A
<p>Tu'utu'uni 1 Fakapapau'i 'a e malu mo e mahu'inga 'o e 'ataakai fakanatula mo e ngaahi tuku fakaholo 'a Okalani</p> <p>Tu'utu'uni 2 Fakakau 'e ngaahi mata'ikoloa mo e founga fēvahevahe'aki 'a e kau Māori mo honau 'ataakai fakanatula ke malu'iaki hotau 'ataakai (taonga tuku iho)</p> <p>Tu'utu'uni 3 Ngāue'aki 'a e tupu fakapa'anga mo e tupu fakalukufua 'a Okalani ke malu'l aki e 'ataakai</p> <p>Tu'utu'uni 4 Fakapapau 'oku malu 'e ngaahi halanga fēfononga'aki 'a Okalani ki he kaha'u</p>	<p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 1 Ako'i mo poupou 'a e toko taha Okalani kotoa pe ke nau mahino'i ko e kau tauhi kinautolu 'o hotau 'ataakai fakanatula pea mo fili ke tonu</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 2 Fakafo'ou pe fokotu'u e 'ataakai ke tupu 'a Okalani</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 3 Fakakau mai 'a e ngaahi me'a kuo hoko 'i he kuo hili pea pehe foki he ngaahi me'a 'oku fakafuofuo e hoko 'i he kaha'u</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 4 Malu'i e ngaahi tukufakaholo mo e 'ataakai' fakanatula 'o Okalani na'a mole</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 5 Fakaangaanga ki he liliu 'i he vai 'i he kaha'u</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 6 Fakaaonga'i 'a e ngaahi fale 'akau² ke fakalelei e 'ataakai i he kaha'u mo fakasi'isi'i hono faka'uliki 'o e 'ataakai</p>

1. Ngaahi feitu'u 'oku enau taufi e atakai, pea mo ngāue'aki 'a e ngaahi 'ulungaanga tuku fakaholo hange ko ia 'I Waitakere Ranges, Maunga pea mo e Regional Parks.
2. Hange ko e: fale 'akau he ngoue he hala.

FEFONONGAKI MO E FOUNGA

Ko Okalani ko e kolo 'oku mohu pea 'oku lahi heni 'a e ngaahi faingamālie pea 'oku ma'u heni 'a e to'onga mo'ui mo e fakalalakaka ki he tokotaha kotoa pe.

Ko e hā 'a e ola – pea ko e hā hono māhuinga?

Ko e ekonomika 'a Okalani 'oku fiema'u ke fakafo'ou 'o tautautefito ki he ngaahi taimi ni 'oku tupu vave ai mo lahi e tekinolosia.

Pea 'oku mahu'inga mo e ngaahi vā fakapule'anga ki he ekonomika mo e tupulekina 'a Okalani. Ko ia 'oku totonu ke tau feinga ke tau tulituli ki he ngaahi fiema'u fakatu'apule'anga pea mo ha sevesi 'oku lelei.

'I he ngaahi 'aho ni kuo fai e hiki mo e fakamamafa ki he tupu vave 'e ekonomika 'a Esia pea ko ha faingamālie eni ki Okalani makatu'unga 'i he etau tu'u faka-setisitika ke tau ngāue'aki 'a e faingamālie ko eni.

Pea 'oku tonu ke tau hinoi'i 'a hotau to'uputu ko ia 'oku nofo 'i Okalani: 'a kinautolu 'a e kaha'u 'o hotau ngaahi pisinisi mo e fakakaukau fo'ou ki he ekonimika.

Ko e tekinolosia kuo ne 'osi fakamoveuveu 'a e founga ngāue 'o e ngaahi pisinisi, pea mo e kumi ngāue pea pehé ki he 'ulungaanga 'o e kau fakatau. Ko e ngaahi liliu ko eni ku amanaki e hokó 'oku pehe ko e liliu lahi taha eni 'i he hisitolia 'o e ngaahi fakakaukau fo'ou mo fakatu'u ki mu'a. Ko e ngaahi liliu ko eni te ne liliu e founga ngāue pea pehe ki hono fa'u 'o ha fa'ahinga mea fo'ou.

Ko e lahi mo e vave 'o e ngaahi me'a ni te ne liliu lahi e ngaahi me'a fo'ou e foungā he ngaahi kautaha takitaha. Ko ia ko ha faingamālie eni ki he ngaahi fakakaukau fo'ou ke tuku mai ki he kakai 'o Okalani fekau'aki mo ha founga ke tau mateuteu ai ki he mamani ko eni 'oku vave 'ene liliu.

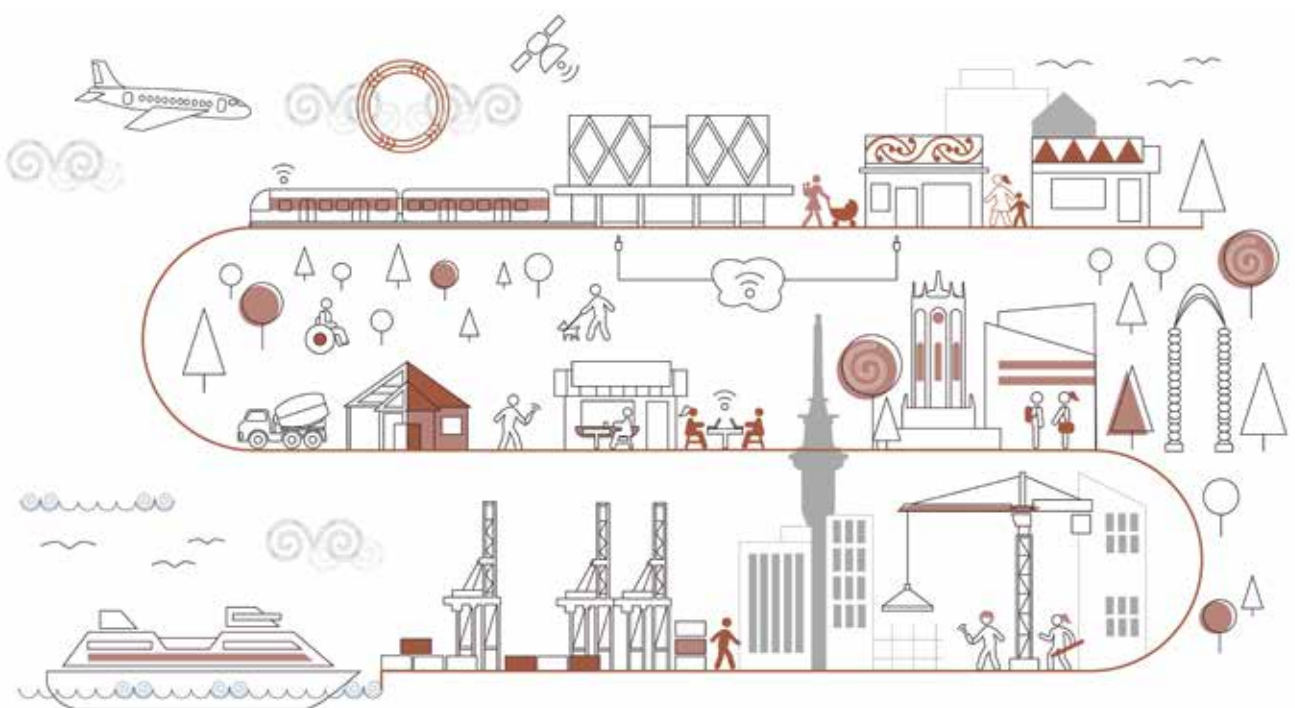
Ko e ngaahi faingamālie ko eni 'oku kau kovi mo toe kau lelei foki ki he tokotaha tautaha pea pehe foki ki he ngaahi kautaha, ko e 'uhi ko ha faingamālie eni ke fa'u ai ha ngaahi ngāue fo'ou pea 'i he taimi tatau 'e puli atu e ngaahi ngāue motu'a. Ka ko hono teu'i a Okalani ki he ngaahi liliu ni, e pau ke fai hono ako'i e kakai mei ngaahi vaha'i ta'u kehekehe. Pea ko e me'a ki ha ngaahi kautaha ngāue 'e oatu ha tokoni ki ha liliu fakadigital 'o e ngaahi netiueka pea pehe ki hono fakalelei e fēfononga'aki.

Ko ngaahi poto'i ngāue ko eni 'oku fiema'u ke tau ngāue fakataha ke fakalalakaka kimu'a e ngaahi fakakaukau fo'ou ko eni 'o tautautefito ki he ngaahi 'elia ko ia 'i he tekinolosia. Pea 'oku 'i ai e fiema'u lahi ki he ngaahi va'a ngāue hange koe neesi, faiako pea mo e langa.

Ko e ngaahi 'ulungaanga mo e founga ngāue 'o e lolotonga ni 'oku fiema'u ke liliu kae lava ke ma'u ha faingamālie ako 'o kamata mei he 'etau fanaú 'o hokohoko atu ki he toenga 'o 'etau mo'ui, kae 'oua e tuku e ako. Ko e founga eni 'e lava ai he kakai ke nau ma'u ha mo'ui e tupulekina ai honau famili, komiuniti pea pehe foki ki he 'enau ngāue.

Ko e ha e founga ke tau a'usia ai e ngaahi taumu'a ko eni:

TU'UTU'UNI	'ELIA 'OKU FAI KI AI E TAUMU'A
<p>Tu'utu'uni 1 Fakatupu ha 'ataakai e lava ai e 'ekonomika ke tupu mei he ngaahi fakakaukau fo'ou, pea ke tupu 'a e ngaahi ngāue'anga</p> <p>Tu'utu'uni 2 Tohoaki'i mo fakatupu e ngaahi taleniti mo e fakahū pa'anga</p> <p>Tu'utu'uni 3 Fakatupu ha ngaahi taleniti fo'ou ki he poto'i ngāue fakatatau ki he ngaahi liliu 'i he natula 'o e mo'ui ngāue pea mo e ngaahi taumu'a he kahau</p>	<p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 1 Ke fakatupulekina e ngaahi tekinolosia ke fakapapau 'oku tau lava 'o ma'u e ngaahi sevesi lelei taha</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 2 Fakapapau'i e hokohoko atu e ngaahi palani mo e fokotu'utu'u ngāue pea mo e fokotu'u fakakaukau fo'ou 'i he ngaahi pisinisi ke nau tupu</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 3 Fakalalakaka 'a e faingamālie ngāue 'o e kau Māori pea pehe ki he fokotu'u pisinisi pea mo e ngaahi kautaha iwi a ia ko e faka'uli ia 'o e ekonomika a Okalani</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 4 Fuatautau ke hiki hake 'a e tu'unga 'a Okalani 'i hene koloa hū mai ke tupu</p> <p>'Elia 'oku fai ki ai e taumu'a 5 Hiki hake 'a e tu'unga fakaako, tautautefito ki he ako ka hili 'ete 'osi mei he univesiti pea pehe foki ki hono tokoni'i e ngaahi kakai 'oku faingata'a'ia</p>

PALANI FAKALAKALA

Ko e hā 'a e palani fakalakala 'o e fonua?

Ko e palani fakalakalaka 'a Okalani 'oku hanga taha ia ki he ngaahi tupu mo e liliu 'oku amanaki e hoko he ta'u e 30 ka hoko mai ke hoko ko ha feitu'u e 'ofa mo polepole'aki 'e toko taha kotoa e nofo ai, foki mai ki ai, aahi mai, hiki pea mo tokoni fakapa'anga.

Fakatatau ki he tohi kakai ki mu'i ni mai ko e toko 1.66 miliona 'oku nau lolotonga nofo 'i Okalani. 'I he ta'u e 30 ka hoko mai ko e mata'i fika ko eni e tupu 'aki ha kakai e 720,000 ke a'u ki he 2.4 miliona. Ko ia 'oku fiema'u ke tanaki mai ha ngaahi 'api nofo'anga 'e 313,000 pea mo e ngāue 'e 263,000.

Ko e tupu ko eni ko e faka'ilonga ia 'oku fie ma'u ke tau ngāue fakataha, pea mo fē mahino'aki 'i he ngaahi palani mo e taumu'a langa fakalakalaka ko eni. Tautau tefito ki he ngaahi feitu'u 'e fai ai 'a e langa mo e taimi e fai ai 'a e langa mo tokonga'i.

Ko e palani fakalakalaka ko eni pe koe Development Strategy 'oku ne fakakau mai ai 'a e ngaahi halanga ngāue 'o fakatatau ki he founa fakaonopooni pea pehe ki he feitu'u 'e tupu 'i he taimi e hoko ai e ngaahi palani ko eni. 'Oku kau mo eni he ngaahi palani ki he kaha'u 'o Okalani a ia 'oku ha atu he Auckland's Future Development Strategy 'a ia ku pau ke fakahoko he National Policy Statement 'I he Urban Development Capacity 2016.

Ko e hā e ngaahi 'ata 'oku fokotu'u mai ki he kaha'u 'o Okalani?

Ko e ta'u e 30 ka hoko mai e hā kehe 'aupito 'a Okalani. Ko e ngaahi feitu'u kuo 'osi langā e toe fakalahi e ngaahi feitu'u ko ia pea e lahi mo e ngaahi langa fo'ou 'i he ngaahi komiuniti 'i he kaha'u he ngaahi 'elia kehekehe 'o e kolo.

'E 'i ai mo e tupu si'isi'i 'e ova atu ki ngaahi feitu'u 'utá 'o fakakau ki he ngaahi feitu'u 'i kolo.

Ngaahi poini lalahi 'o e motolo ngāue

'I he ta'u e 30 ka hoko mai e hiki a 'Okalni ki ha motolo ngāue 'oku tokanga taha pe ki he ngaahi poini lalahi 'i he ngaahi ngāue fakaloto kolo (urban footprint).

Ko e loto kolo 'o Okalani 'e kei hokohoko pe ko e uhouhonga ia ki he pisinisi, taki mamata, ako, ngaahi fē'ohianga fakafonua pea pehe ki he fakasosiale. 'E kei hokohoko atu pe ko ha feitu'u mahu'inga ki he nofoanga 'a e kakai. Ka 'oku 'ikai ke pehe ko e loto kolo pe eni e 'i Okalani.

Albany, Westgate pea mo Manukau ko e ngaahi 'elia ko eni, hili ha ngaahi taimi 'e hoko ia ko e ngaahi feitu'u pau ke fokotu'u pisinisi, feitu'u ke fai ai e fēohi'anga e kau ngāue, va'a sivile pea mo nofo'anga kakai. Ko e ngaahi 'elia ko eni 'oku tu'u he ngaahi feitu'u tafe'anga vai pea ko ha ngaahi feitu'u lelei eni ke nofo'i 'o tautau ai pe ki he noate, fakauesite mo e noate, saute. Pea ko e ngaahi feitu'u ko eni 'e hoko ia ko e hala pule'anga.

Ko e ngaahi kolo satelaite ko Warkworth mo Pukekohe 'e hoko koe ngaahi hokonga. Te nau tokoni ki he langa fakalakalaka 'o e ngaahi pisinisi mo e sevesi 'i he feitu'u ko eni. Pea te nau hoko atu ki he ngaahi hala

fēfononga'aki ki Okalani, pe ko e lelue 'i Pukekohe ke pou pou'i e tupu 'o e nofoanga pea pehe ki he ngaahi pisinisi.

'Oku anga fēfē ke tau liliu pea mo fakalalakala?

Ko e palani langa fakalalakala ko eni 'oku ne tuku mai e founa e fa 'e ala tupu mo fakalalakala ai a Okalani he ta'u e 30 ka hoko mai:

1. Te tau tupu 'i he fakalalahi 'a e langa fakalalakala 'a e fonua

Ko e tupu mo e langa fakalalakala a Okalani 'e malava ia mei ngāue mālohi mo fakapotopoto.

Ko e 'uhinga eni ko e kaha'u 'o Okalani 'e sio ai ki hono langa fakalalakala 'o e ngaahi feitu'u loto kolo 'o Okalani pea pehe ki hono ngaahi feitu'u ofi mai ki kolo, kae fakasi'isi'i 'a e langa 'i he ngaahi feitu'u 'uta.

'I he ta'u 2050 ko e ngaahi langa fakalalakala 'e 'i he ngaahi feitu'u 'ofi mai ki kolo, tautautefito ki he ngaahi feitu'u:

- 'I loto kolo
- Albany, Westgate pea mo e Manukau
- Ngaahi feitu'u kuo 'osi faka'ilonga 'e langa
- Ngaahi feitu'u kolo he kaha'u.

Ko e ngaahi ngāue mālohi mo fakapotopoto ki he kaha'u e malava ke a'usia 'a e taumu'a ko eni aki e:

- Fakapapau e fakalalakala e ngaahi founa ke tupu ai a Okalani fakakatoa
- Fakapapau 'oku 'i ai ha ngaahi palani ngāue lelei 'i he langa
- Fakapapau 'oku fakataimi hono fakahoko e ngaahi ngāue
- Fakatatau e taimi 'o e langa ki he ngaahi palani fakalalakala ki ngaahi feitu'u 'uta.

Ngaahi elia 'oku ai ke langa fakalalakala

Ko langa fakalalakala ko eni e hoko ia 'i he loto kolo 'i Okalani pea pehee foki ki he ngaahi kolo 'i tu'a 'i Okalani ke fakafaingofua ki he fiema'u 'o e ngaahi 'api nofo'anga.

Ka neongo ia, ko e ngaahi feitu'u ko eni kuo faka'asi mai he talafi langa fakalalakala ko e ngaahi fengāue'aki ni ke langa ha ngaahi 'api nofo'anga pea pehe ki ha ngaahi pisinisi he ta'u e 30 ka hoko mai. Ko e ngaahi palani mo e fakapa'anga ko eni ko ha taumu'a ia ki tupu 'ae ngaahi feitu'u kae tautautefito ki he ngaahi feitu'u 'e tupu.

Ko e feitu'u 'oku fai ki ai e ngaahi langa fakalalakala ko eni he ta'u e 30 ka hoko mai 'oku asi he peesi 26. 'Oku fakamahu'inga ia 'o fakatatau ki he ngaahi palani 'o e National Policy Statement pe Urban Development Capacity.

Ko e ngaahi elia ko eni 'oku 'i ai hono ngaahi natula 'o pehe ni:

- 'Oku lava ke fai ha langa ai 'o fakatatau ki he palani 'o e Auckland Unitary ki ha ngaahi fale nofoanga mo fakapisinisi
- Fakalahi e ngāue 'i ha feitu'u ofi ki he fefononga'aki
- Fakalahi e feitu'u heka pasi pe tekisi, ke lava e kakai 'o lue ki ai
- Ke fakatupu ha ngaahi feitu'u fakatahaanga ki he kakai ke nau ngāue'aki
- Lolotonga langa pe 'oku fai e palani ke langa ai
- Toe lava ke fakatau atu.

2. Te tau tupu 'i he fau komuniti fo'ou

'I he ta'u e 30 ka hoko mai e lahi 'a e ngaahi komiuniti fo'ou 'e fokotu'u 'i Okalani mo honau ngaahi kolo taki taha Ko e ngaahi kolo ko eni e tu'u ia 'i he tu'a kolo 'o Okalani, 'o tatautefito ki he ngaahi feitu'u 'uta pea mo e ngaahi feitu'u ofi ki tahi. Ko e ngaahi langa ko eni ki he ngaahi feitu'u ko eni 'oku pau pe ke fakalao ia ki he ngaahi tutuni 'a kolo mo 'uta (Rural Urban Boundary).

Ko e ngaahi langa fakalalakaka ko eni e taimi'i ia ke nofo'i pea mo fakapapu'i 'oku taau e ngaahi nofo'anga¹ he feitu'u ni.

Ko e ngaahi 'elia kuo pehe ko e feitu'u kolo 'i he palani 'a e Auckland Unitary kuo 'osi tofi ia. Ko e ngaahi 'elia kuo 'osi tofi ko e ngaahi 'elia ia 'oku teeki ai ke si'iangai ha langa. Ko e ngaahi 'elia leva kuo lahi ai ha langa mo hono ngāue'aki 'o e 'ataakai 'e toki tofi ia he 'osi ha ta'u e 30 mei heni.

3. 'Oku pau pe ke tau fakatupu ha feitu'u pisinisi 'oku fakafaingofua pea liliu ngofua

Ko e hokohoko atu ko eni 'a e tupu 'a Okalani, 'oku pau ke feinga 'a e ngaahi pisinisi ke nau liliu ngofua mo tupu. Ko ia ai ko e ngaahi ngāue e 263,000 'oku fiema'u ke fakatupu he ta'u e 30 ka hoko mai. Ko e feinga eni ke fakakakato e ngaahi fiema'u mo e tupu 'o e pisinisi 'i he kaha'u, e lava pe ia mei hono ngāue'aki e ngaahi pisinisi kuo mate, pe ko e fakatupu ha ngaahi feitu'u pisinisi fo'ou 'i he ngaahi feitu'u fo'ou 'i tu'a mei he loto kolo 'o Okalani.

Ko e ngaahi pisinisi kuo maté, 'o tautautefito ki he ngaahi 'elia lalahi na'e ngāue'aki ki hono fakalele ha pisinisi lahi, 'e hoko ia ko ha feitu'u malu. Ka mole e ngaahi feitu'u ko eni ki ha me'a kehe hange ko e kautaha lisi fale, e faingata'a ke toe fakafoki.

Ko e ngaahi feitu'u ko eni mo e lahi 'o e ngaahi pisinisi fo'ou ko eni 'i e feitu'u Greenfield 'e tauhi ma'u ia mo fakakau ia 'i he ngaahi palani fakalalakaka pea mo e tofi kekelele 'o e Future Urban Land Supply Strategy.

Ko hono tauhi ma'u 'o e ngaahi pisinisi kuo maté mo hono kekelele pea mo hono leva'i lelei 'o e ngaahi kekelele ko eni ki he pisinisi 'o e kaha'u. 'Oku fakapapu leva ha feitu'u ke fai mei ha e fili he lele loloa.

1. Hange ko e, tafeanga vai, vai tafe mei he afā mo e fēfononga'aki

4. Ke fakasi'isi'i e langa he ngaahi feitu'u 'uta

Ko e ngaahi feitu'u 'uta 'o Okalani 'oku fakakau ki he ngoue pea pehe foki ki he ngaahi 'ataakai fakaēnatula 'oku mahu'inga ki he ngaahi tuku akaholo fakafonua 'o Okalani.

Ko e ngaahi langa fakalalakaka ki he ngaahi 'api nofoanga'oku amanaki e hoko ia 'i he ngaahi feitu'u 'uta hange ko Pukekohe mo Warkworth ko ene langa ia ha hala ki Okalani ka ko e ngaahi kolo 'uta iiki ange 'oku 'ikai ke pehe e fu'u tupu fēfē.

Ko e mo'ui ko ē ha kakai he feitu'u 'uta 'oku pehe ko e mo'ui ai 'oku faka'uta 'a ia 'oku mama'o mei loto kolo ka 'oku fa'a lava ai ke fokotu'u ha ngaahi feitu'u ngāue fakaekonomika.

Ko ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha amanaki e lahi fēfē 'a e tupu 'i he ngaahi feitu'u 'uta ko eni fakakatoa. Ka ko e ngaahi langa fakalalakaka ha feitu'u 'oku pehe e ha'u ia mei hono fakalelei e ngaahi 'ataakai ke hoko ko ha feitu'u malolo'anga. Ke fakapapau'i 'e fengāue'aki fakataha' a 'uta, tahi, moana pea pehe foki ki he ngaahi 'ataakai 'o e fonua. Ke palanisi 'o e ngaahi ngāue (hange ko e ngoue, toutai, taki mamata pea pehe foki ki he 'akau) ko e ngaahi me'a eni 'oku ne tokoni'i e ngaahi kolo ko eni ke nau mo'ui.

Koe 'uhi ke fakapapau'i e tupu 'oku kei lava ke hokohoko atu e ngaahi mea ni, ko hono fakasi'isi'i mo fakapapau'i 'oku malu'i mo tokonga'i e ngaahi kekelele pea pehe ki he tafe angavai mo e ma'u'anga mo'ui 'o e feitu'u ko eni.

Tēpile fokotu'utu'u mo e palani ki he kaha'u

Ko e ngaahi sikuini eni 'o e ngaahi 'elia 'oku fakaukau'i ke langa 'i he ta'u e 30 ka hoko mai.

Vaha'a hala mo e ngaahi langa fakalakalaka

	VAHA'A HALA	NGAAHI LANGA FAKALAKALAKA	
Ta'u 'e hongofulu 1 (2018 - 2028)	<ul style="list-style-type: none"> • Loto kolo mo e tua kolo • Albany* • Westgate* • Manukau 	Taimi nounou (2018 - 2021)	<ul style="list-style-type: none"> • Takapuna • Northcote • Avondale • New Lynn • Mt Roskill-Three Kings • Glen Innes • Tāmaki • Panmure • Ōnehunga • Ōtāhuhu • Māngere
		Taimi lotoloto (2022 - 2028)	<ul style="list-style-type: none"> • Te Atatū Peninsula • Henderson • Glen Eden • Newton • Morningside • St Lukes • Mt Albert • Dominion Road corridor • Mt Roskill-Three Kings • Sylvia Park • Pakuranga • Māngere • Māngere Isite • Papatoetoe - Hunters Corner
		Teemi Loloa (2028 - 2048)	<ul style="list-style-type: none"> • Sunnynook • Birkenhead • Te Atatū South • Glendene • Sunnyvale • Kelston • Greenlane, Ellerslie • Highland Park • Pakuranga Corridor • Ōtara • Manurewa • Clendon • Papakura
Ta'u 'e hongofulu 2 (2028 - 2038)			
Ta'u 'e hongofulu 3 (2038 - 2048)			

*Fakakau ki ai e ngaahi palani maae kolo 'i he kaha'u

Kaha'u'o e feitu'u loto kolo pea mo e nofoanga 'i 'uta

		KAHA'U 'O E FEITU'U LOTO KOLO	NOFOANGA 'I UTA
Palani ngāue kuo tuku mai (2012-2017)		<ul style="list-style-type: none"> • Feitu'u nofo'i pea mo e SHAs • Warkworth Noate • Wainui Isite • Whenuapai • Scott Point • Red Hills • Puhinui • Kumeu Huapai • Hingaia • Wesley (Paerata) • Belmont (Pukekohe) • Drury South • Bremner Rd (Drury West) • Bellfield Rd (Opaheke) • Walters Rd (Takanini) 	<ul style="list-style-type: none"> • Live zoned areas and SHAs • Matatahi Hatsfield 1 • Hibiscus Coast (Silverdale) • Hibiscus Coast (Red Beach) • Kolo Albany 1 • Waimauku • Swanson • Maraetai 2 • Ōruarangi 1 • Clevedon Tafeanga vai • Clevedon • Karaka Noate • Kingseat • Clarks Matatahi 1 • Glenbrook Matatahi 1 • Patumahoe
Ta'u 'e hongofulu 1 (2018 - 2027)	Konga 1 (2018 - 2022)	<ul style="list-style-type: none"> • Warkworth North* • Paerata (remainder) • Whenuapai (Konga 1) • Silverdale West/Dairy Flat (kelekele fakapisinis) • Drury Uesite Konga 1* 	<ul style="list-style-type: none"> • Ōruarangi 2
	Konga 2 (2023 - 2027)	<ul style="list-style-type: none"> • Pukekohe • Hala Cosgrave, Takanini 	<ul style="list-style-type: none"> • Wellsford • Algies Bay • Kolo Albany 2 • Helensville 1 • Tahi Clarks 2 • Tahi Glenbrook 2
Ta'u 'e hongofulu 2 (2028-2037)	Konga 2 (2033-2037)	<ul style="list-style-type: none"> • Kumeu Huapai Riverhead • Warkworth Saute • Whenuapai (Konga 2) • Drury West (Konga 2) • Opaheke Drury • Red Hills Noate • Puhinui 	<ul style="list-style-type: none"> • Tahi Hatsfield 2 • Helensville 2 • Maraetai 2
	2nd Half (2033-2037)	<ul style="list-style-type: none"> • Silverdale Dairy Flat (remainder) • Wainui Isite (remainder) • Warkworth Noate Isite 	
Ta'u 'e hongofulu 3 (2038-2047)	Konga 1 (2038-2042)		
	Konga 2 (2043-2047)	<ul style="list-style-type: none"> • Takanini+ • Teeki ke fakapapa'i e tupu he elia ko eni 	

*Drury Uesite (Konga 1) and Warkworth North ngāue kuo fokotu'u mai mei he ta'u 2022

+Tafea lahi pea mo e geotech constraints – 'oku fie ma'u ke hoko atu e fekumi fakatekinikale

Langa 'a Okalani

Ko e ngaahi langa fakalalakaka ko eni 'i he kaha'u 'o Okalani, pea pehe foki ki he fanau 'o e kaha'u mo e 'amanaki ki he tupu ko eni 'o e kakai mo e 'ekonomika 'o Okalani 'i he tau e 30 ka hoko 'oku ne fakatupu ha ngaahi tefito'i fakakaukau 'oku pau ke fai ki ai ha tokanga 'o tautautefito ki he langa, a ia 'oku kau ki ai:

- Fengāue'aki ke palani mo langa hake 'a Okalani
- Fakalelei e ngāue 'a e ngaahi hala pule'anga 'o Okalani
- Fakatupu ha netiueka 'oku mālohi.

Ko e ngaahi palani ngāue ki he netiueka 'a Okalani 'oku fakafalalaia ki he taimi mo e feitu'u 'e lahi taha ai e tupu 'i he kolo, 'o tautatufefito ki he ngaahi palani ngāue ki he kaha'u. Ko e ngaahi palani netiueka ko eni te ne 'omai e ngaahi sevesi lahi hange ko e hala, pasi mo e lelue, vai pea pehe foki ki he tafeanga vai.

Ko e ngaahi palani ngāue ko eni ke hiki hake e ngaahi netiueka ko eni 'oku fu'u fiema'u e tokoni 'a e kakai 'o tautatufefito ki hono palani mo hono fakahoko. Ko e ta'u e 30 ka hoko mai m o e ngaahi ngāue langa fakalalakala ko eni 'i he Palani ta'u e 10 'a Okalani te ne omai ha ngaahi fakamatala faka'auliliki ki he ngaahi palopalema mo e tokoni fakapa'anga mo e lau lea.

FAU 'O E PALANI

'Oku mahu'inga aupito 'a e ngaahi kupu'i ngāueaki kuo nau kau mai ko hono fau 'o e palani ko eni, 'a ia 'oku kau ki ai e komuniti, mo e ngaahi kulupu mana whenua pea pehe ki he pule'anga fakatahataha. Kuo mou fakakau mai homou lau ki he ngaahi mea 'oku mou mahu'inga ai 'i Okalani ki he tau e 30 ka hoko mai pea kuo fakakau atu ia ki hono fau 'o e ngaahi palani mo e taumu'a 'i he palani ko eni.

'Oku konga tolu e ngāue ka fai:

- **Mē/ Sune 2017** – ko e ngaahi ngāue kimu'a
- **Siulai / Novema** – Ko e ngaahi komiti ngāue
- **Fepueli / Ma'asi 2018** – ngaahi talanga kuo tuku mai mei he kakai

Ko e ngaahi fokotu'u ko eni 'oku ne fakapapau'i ko e Palani 'a Okalani ki he 2050 'oku kau mai ai 'a e kakai 'o Okalani, maae Okalani. Ko e hono fakahoko lelei 'o e ngaahi palani ko eni 'oku fakafalala ia 'i he fengāue fakataha 'o e ngaahi sino'i ngāue 'oku nau kau mai ki he palani ko eni.

Ko e tu'unga faka'osi 'o e palani 'oku fakakau ki ai 'a e ngaahi mahina ngāue pea mo e fengāueaki kehekehe. 'Oku mau loto ke tuku atu ha fakamalo loto hounga 'i he ngaahi fengāue mo e fetokoniaki kuo fakahoko ke fakapapau ko e Palani 'a Okalani ki he 2050 ko e tasipinga ia ki he kaha'u 'a Okalani.

PALANI 'A OKALANI 2050

FOUNGA NGĀUE

Konga 1 - KO E NGAahi NGĀUE KIMU'A

Me – Sune 2017

Ko e ngāue ko eni na'e fakataumu'a ia ke fakapapau'i e ngaahi palopalema mo e founga fo'ou 'oku hanga mai ki Okalani.

Ko e fakataha e 30 mo e ngaahi komiti ngāue 'oku nau kau mai pea pehe ki he ngaahi komuniti pea kuo tuku mai e fakamatala e 850.

Ko e ola 'o e ngaahi fakamatala ko eni na'e fau aki e talafi palani ngāue.

Konga 2 – KO E NGAahi KOMITI NGĀUE

July – November 2017

Ko e fengāue ko eni na'e fakakau mai ki ai e ngaahi kakai mei he kupu kehekehe 'oku nau kau mai ki he palani mo e talafi 'o e ngaahi Palani 'a Okalani tautau tefito ki he ngaahi ngāue fakatekinikale.

Ko e ngaahi fepotalanoa'aki ko eni na'e fai e kalasi, hui, fakataha pea mo e fētohi'aki.

Ko e ngaahi fakamatala ko eni na'e ngāue ke fakahoko atu ai e fokotu'u ki hi ngaahi palani ngāue 'a Okalani 2050.

Konga 3 – NGAahi TALANGA KUO TUKU MAI MEI HE KAKAI

Fepueli – Maasi 2018

Talanga he talafi ngāue ki he palani 'a Okalani 2050

Ko e talanga ko eni na'e fakahoko ia fakataha mo e fakamatala fakapa'anga ta'u 10 na'e fakahoko 'i Fepueli pea mo Ma'asi 2018.

Na'e tokolahi e kakai na'e kau mai, aki e toko 18,700 na'e fakahu mai enau lau pea mo e kakai e toko 5,000 na'e kau mai ki he ngaahi polokalama.

Ko e ngaahi fakamatala ko eni na'e fakakau ki he palani faka'osi 'o e Palani 'o Okalani 2050.

'Oku mahino mai mei 'a e mahu'inga ia 'a e kakai 'o Okalani 'i hono kaha'u 'i he tokolahi

'o e kau mai ki he ngaahi polokalama, ko e lea eni 'a e Councillor Chris Darby Sea 'o e Komiti Palani

